

HATTAT VE SANAT TARİHÇİSİ BİR MİMAR DAN İSTANBUL'A ARMAĞANLAR *

Süleyman SAZ**

Şenay ÖZGÜR YILDIZ***

ÖZ

Câmiler, İslâm mimarisi içinde en özel yere sahip olan ve İslâm mimarisinin ana karakteristiğini belirleyen yapılardır. Hz. Peygamber'in ilk mescidinden itibaren tüm İslâm coğrafyasında sayısız teknikte ve türde inşa edilen bu yapıların, yön ve temizlik dışında belirleyici ya da kısıtlayıcı bir kural veya kâidesi yoktur. Bu esneklik mevcut çeşitliliğin zeminini oluşturmaktadır. Farklı yaklaşımlarla inşa edilen câmilerin, geleneksel çizgiyi takip eden örnekleri, Osmanlı mimarisi içinde zirveye çıkarak kendi klâsik formuna ulaşabilmiş, dünya mimari tarihi içerisinde ünik yapılar ortaya koyabilme başarısını sergileyebilmiştir. Bu geleneksel çizginin takipçilerinden olan mimar İbrahim Aydın Yüksel'in İstanbul'da inşa ettiği beş câmi, onun kişisel yetenekleri de göz önünde bulundurularak bu çalışmada değerlendirilecektir. Bir mimar olmanın yanı sıra bir hattat, bir ressam ve sanat tarihinden doktorası olan bir akademisyen olması, ona, eserlerini inşa ederken çok daha geniş bir perspektiften bakma imkânını vermiştir. Bu câmiler iyi çalışılmış geleneksel projelerin günümüzde de iyi sonuçlar verebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İbrahim Aydın Yüksel, Geleneksel Câmi Mimarisi, İstanbul, Hat Sanatı.

* Bu çalışma Doç. Dr. Şenay Özgür Yıldız tarafından danışmanlığı yapılan, Süleyman Saz'ın "*İbrahim Aydın Yüksel'in İstanbul Câmileri*" konu başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir. İbrahim Aydın Yüksel'in şahsına ait bilgilerin büyük kısmı doğrudan kendisiyle yapılan görüşmeler (Nisan 2012 ve sonrası) sonucunda elde edilmiştir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Doktora Programı, s.saz@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8131-3492>.

*** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D, ozgursena@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9550-9982>.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 13/09/2019

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : : 23/10/2019

GIFTS FOR ISTANBUL FROM AN ARCHITECT, A CALLIGRAPHER AND AN ART HISTORIAN

ABSTRACT

Mosques are buildings which have a very special importance in Islamic architecture and draw its main characteristics. There is no restriction, instruction or rule on designing mosques except the cleanlines and direction since the first masjid which was built by Prophet . This flexibility creates a very wide range mosque types and architecture. The mosques, which follow the traditionalist line, could reach the summit in Ottoman architecture and show the success of serving unique examples in the world architecture history. Five mosques in İstanbul built by İbrahim Aydın Yüksel, who follows the traditional way , will be examined by the scope of his personal skills. That makes him an architect of extraordinary versatility as he is also an artist, a calligrapher, and an academician who has got a PhD degree in Art History. These mosques are important because they prove that well studied traditional projects still can give good results.

Keywords: İbrahim Aydın Yüksel, Traditional Mosque Architecture, İstanbul, Calligraphy

GİRİŞ

Câmiler ibadet mekânı olarak, tarihi süreç içerisinde şekil, form, işlev, vb. açılardan farklılıklar sergilemiş olsa da mimari yönüyle her zaman değerini ve önemini koruyan yapılar olma özelliğini sürdürmüştür. Köklü bir mimari mirasa sahip câmilerin, bu mirasın gereği örneklerle temsilinde maalesef günümüzde sıkıntılar yaşanmaktadır. Bugünün teknolojisi ve imkânlarına rağmen niteliksiz, bayağı şekilde tanımlanabilecek câmilerin sayılarındaki artış, bu konuda ciddi sorunların olduğunu açığa çıkarmaktadır. Sayının çokluğu ve nitelikteki azalma câmi imar faaliyetlerinin sıradan bir teşebbüs haline gelmesine ve bu yapıların sahip olduğu tarihi misyonun ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Makalemizin konusu olan İbrahim Aydın Yüksel'in İstanbul câmileri, bu nitelik sorununun, iyi örnekler ortaya konarak aşılabileceğini ve dini mimarideki kötü gidişatın önüne geçilebileceğinin ipuçlarını sergilemektedir. İbrahim Aydın Yüksel son dönem kültür, sanat ve mimari hayatımızın önemli isimlerinden biridir. Çok yönlü kişiliği ile farklı alanlarda ortaya koyduğu çalışmalar onun düşünce dünyasının derinliğini ve sahip olduğu vasıfları gözler önüne serer. Yüksek mimar olan İbrahim Aydın Yüksel birkaç yıl önce yitirdiğimiz sanat tarihimizin

abidevî şahsiyetlerinden olan merhum Oktay Aslanapa'nın danışmanlığında da sanat tarihi doktorasını tamamlamıştır. Uzun yıllar akademik dünyanın içerisinde yer almış olan mimar, hat sanatımızın da değerli bir üstadıdır. İnşa ettiği câmilerin aynı zamanda hattatlığını da yapan bir mimardır.¹ Ekrem Hakkı Ayverdi ile birlikte gerçekleştirdiği saha çalışmaları ve yayımladıkları beş ciltlik eserle Osmanlı mimari mirasının geleceğe taşınmasında da önemli bir sorumluluk üstlenmiştir. Bu çalışmada yukarıda da belirtildiği üzere İbrahim Aydın Yüksel'in yurt içi ve yurt dışında inşa ettiği birçok câmiden yalnızca İstanbul'daki beş câmisi üzerinde durulacaktır.

1. İBRAHİM AYDIN YÜKSEL'İN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

Aslen Aksekili olan İbrahim Aydın Yüksel, 1939 yılında hâkim babasının görev yaptığı Erzurum Oltu'da dünyaya geldi. Babasının görevi gereği yaşamının ilk yıllarında pek çok Anadolu şehrini gezen ve buralarda karşılaştığı mimari ve kültürel değerleri erken yaşlarda özümseyen Yüksel'in ilerleyen yıllarda kişiliğinin bir parçası haline gelecek olan mimarlık ve hattatlık mesleklerinin ilk izlerine de bu yıllarda rastlamak mümkündür. Babası Hasan Selâmi Yüksel, Akseki'nin ileri gelen ailelerinden Osmanbaşoğullarına mensupken, annesi Firuze Hanım, Türkistan'dan gelmiş Seyyid Ramazan Dede'nin oğullarından Hacı Yakup Rükneddin Bey ile Çerkes Kabartaylar'dan Uzun Musa'nın kızı Paşa Han'ın (Zekiye Hanım) kızları Mevlûde Hanım ile Aksekili Edhem Efendi'nin kızıdır.² İlk ve Orta öğrenimini Ankara'da tamamlayan Yüksel, o yıllarda Enver Behnan Şapolyo, Arif Nihat Asya gibi pek çok değerli ismin de öğrencisi olmuştur. Lise öğreniminin ardından 1961 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi İç Mimarlık bölümünde eğitimine devam etmiştir. Bu yıllarda Hattat Halim Özyazıcı ve sonrasında Tamburî Hafız Kemal Batanay'dan hat dersleri meşk etmiştir. Aynı zamanda Kemal Batanay'dan tambur dersleri de almıştır. Belki de hayatının en önemli değişimine neden olacak Ekrem Hakkı Ayverdi ile tanışması da bu yıllara dayanır. 1961-1976 yılları arasında Ayverdi ile ilk

¹ İbrahim Aydın Yüksel'in Hat Sanatı üzerine olan çalışmalarının bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. İsmail Öztürk, *Birinci Kuşak Yaşayan Türk Hattatları*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007), 39-43.

² Emine Yüksel Bağlı, "Canım Ağabeyim İbrahim Aydın Yüksel", *Yüksek Mimar Dr. İ. Aydın Yüksel'e Armağan*, ed. Mustafa Fayda ve dğr. (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, Aralık 2012), 44.

dönem Osmanlı mimari eserlerinin tespiti ve belgelenmesi çalışmalarına katılmıştır. Yine aynı yıllarda fikir ve düşün dünyasına büyük etkileri olan Sâmîha Ayverdi ile de Ekrem Bey sayesinde tanışmıştır. 1966 yılında iç mimarlık bölümünden mezun olan Yüksel, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yönlendirmeleriyle Yüksek Mimarlık öğrenimine başlamış ve 1975 yılında Yüksek Mimar sıfatıyla aynı akademiden mezun olmuştur. Ekrem Bey'le çalışmalarını sürdüren Yüksel, 1975-1983 yılları arasında Avrupa'da bulunan Osmanlı eserlerinin yerinde araştırılması ve telifi projesinde yer almıştır. Eğitimine devam eden Yüksel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümünde Prof. Dr. Oktay Aslanapa yönetiminde 1975-1983 yılları arasında "*II. Bayezîd-Yavuz Selim Devri Mimari Eserleri ve Türk Mimarîsinin Gelişmesi*" isimli doktora tezini tamamlayarak "Doktor" unvanını almıştır. Bu çalışmasıyla birlikte, Ekrem Hakkı Ayverdi ile beraber bugün tüm araştırmacıların ilk kaynak olarak başvurdukları Osmanlı Mimarîsinin ilk devrini ele alan beş ciltlik bir eser vücuda getirebilmiştir.³ Akademik yaşamını 1984-1989 yılları arasında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinde, 1989 yılından sonra ise Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yapı Bilgisi Ana Sanat Dalında öğretim üyesi olarak sürdürmüştür. 15 Mart 2002 yılında bu üniversiteden emekli olmuştur. Mimar, hattat, akademisyen ve ressam sıfatlarıyla çok yönlü bir kişiliğe sahip olan İbrahim Aydın Yüksel, bugün tüm bilgi birikimi ve tecrübesiyle çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir.

2. İBRAHİM AYDIN YÜKSEL'İN İSTANBUL CÂMİLERİ

2.1. Merzifonlu Sadrazam Kara Mustafa Paşa Vezir Câmii

İbrahim Aydın Yüksel'in İstanbul'da inşa ettiği ilk câmi olan Vezir Câmii, aslında çok daha eski tarihli ve de ilginç geçmişi olan bir yapıdır. İlk kez 1678'den önce inşa edildiği bilinen bu câmi, 1865 Hocapaşa yangınından sonra tekrar yapılmışsa da 1928'de yeniden yıkılmıştır. "Merzifonlu Vezir Câmii Yaptırma ve Koruma Derneği" tarafından bastırılan bir kitapçık bir takım bilgi ve belgelerle câminin geçmişine ışık

³ İbrahim Aydın Yüksel, beş ciltlik bu çalışmayı yeniden ele alarak bu kez alfabetik bir düzen içerisinde tekrar yayımlamaya başlamıştır. Şimdiye kadar A ve B harflerinden ilk üç cilt İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları tarafından neşredilmiştir.

tutmaya ve câminin inşa sürecini sunmaya çalışmıştır. Bu kitapçığa göre "Vezir Câmii'nin" inşa tarihi kesin olarak belli değildir. Câminin 1678 tarihli bir vakfiyeye sahip olması, inşa tarihinin bu tarihten önce olduğuna işaret etmektedir. Kitapçıkta adı geçen vakfiyenin üçüncü kısmında câmi ile ilgili olarak aşağıdaki ifadeler yer almaktadır.

"O şarta göre, İstanbul'da Hocapaşa Mahallesinde, yaptırdıkları ve tamir ettirdikleri, adı geçen mescidin önünde bulunan altlı üstlü bir göz odanın yeri, adı geçen mescidde müezzîn olana meşruta (lojman) olsun. Ve adı geçen odaya bitişik iki katlı bir göz odanın yeri, adı geçen mescidde imam olana meşruta olsun. Geri kalan 56 göz oda ile adı geçen hanın ve Yedikule'de bulunan arsaların gelirleri için Haremeyn-i Şerifeyn vakfına, senede 4000 akçe verilsin." ⁴

Bahsi geçen kitapçıkta, 1779 yılına ait ve İstanbul'daki mescidleri, câmileri ve hatta bazı tekke ve kabirleri tarihi yönleriyle ele alan Hadîkatü'l-Cevâmi'de, Vezir Câmii ile ilgili aşağıdaki ifadelerin yer aldığı aktarılmaktadır.

"(Hocapaşa yakınındaki Kara Mustafa Paşa Mescidi) Mustafa Paşa'nın Hocapaşa yakınında bir mescidi ile Galata Kemerî yakınında fevkânî bir câmi daha vardır. Mahallesi yoktur."

Aynı kitapçıkta câmi ile ilgili bir başka kayda yine Hadîkatü'l-Cevâmi'nin Süleymaniye Kütüphanesindeki Es'ad Efendi kısmında rastlandığı (Kütüphane No: 2247) ve bu nüshada bizzat Es'ad Efendi tarafından yazılan ifadelerde bugünkü anlamıyla birlikte aşağıdaki tanımların yer aldığı bilgisi verilmiştir.

"Ba'de'l-harîk Mescid-i Mezbûr Evkâf-ı Hümâyûn hazinesinden müceddeden binâ ve minber vaz'ı ile hak bu kim ihyâ buyurulmuştur. Hicri, 1247"

Günümüz Türkçe karşılığı:

"Yangından sonra bu mescid, Vakıfların hazinesinden yeniden bina edilmiş, minber konulmuş ve ihya edilmiştir. 1831"

⁴ Merzifonî Vezir Câmii Yaptırma ve Koruma Derneği, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Vezir Câmii)*, İstanbul, ts., 3.

Hadîkatü'l-Cevâmi, Sayfa 172.

قرینه بر مسجدی ایله غلطه کری قرینه فوقانی برجامعی دخی
واردی محله سی یوقدر

Hadîkatü'l-Cevâmi, Sayfa 173.⁵

۳۶ (قره مصطفیٰ پاشا مسجدی در قرب خواجه پاشا)
بانسی مرزيفونی سقنول مصطفیٰ پاشا در که دیوان یولنده
دارالحدیث مسجدنده بحر راوانشدی محله سی یوقدر
۳۷ (قره احد افندی تکیه سی مسجدی در قرب فناپی)

"İstanbul Câmileri" adlı Tahsin Öz'ün çalışmasında ilgili câmler arasında "Kara Mustafa Paşa Mescidi" maddesiyle bu câmiye yer verilmiş ve yalnızca "Sirkeci İstasyonu Civarı" denilerek bir de dipnot düşülmüştür. Dipnot kısmında "Banisi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dır. Mabetten eser kalmamıştır." ifadeleri yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için ise yine Ayvansarayî Hafız Hüseyin Efendi'nin Hadîkatü'l-Cevâmi adlı eserine bakılabileceği işaret edilmiştir.⁶ 1928 yılına kadar ibadete açık tutulan câmi bu tarihten sonra yıkılmış ve yerine önce Vakıflardan kiralanarak çay satan bir büfe kurulmuş, ardından bir sahne ilâve edilerek gazino haline dönüştürülmüştür. 1954 yılına kadar ruhsatsız bir şekilde ticari faaliyetlerini sürdüren işletme, 'Anadolu Saz' ismiyle bu tarihten sonra ruhsat alarak 1985 yılına kadar açık kalmıştır.⁷ 1985 yılında yıkılarak eski hüviyetini kazanması için câmi yapım çalışmalarına başlanmış ve 1987

⁵ Hadîkatü'l-Cevâmi'nin orijinal metnine ulaşmak için bkz. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/551>. (pdf).

⁶ Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, Cilt:1, (Ankara: TTK Basımevi, 1987), 83.

⁷ Merzifonî Vezir Câmii Yaptırma ve Koruma Derneği. *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Vezir Câmii)*, 4.

yılında câminin inşası İbrahim Aydın Yüksel'in geleneksel mimari anlayışıyla tamamlanmıştır.⁸

Câmi plân tipi olarak merkezi kubbesi sekizgen kâideye oturan dört yana doğru yarım kubbelerle genişletilmiş ve yarım kubbe araları kemer ve tromplarla bağlanmış kare şeklinde bir özellik sergilemektedir. (Şekil 1-2)

Câminin tac kapısı beyaz ve hazar pembesi renginde iki farklı mermer kullanılarak hareketlendirilmiştir. Aynı renk düzeni câminin minber ve mihrabında da kullanılarak bütünlük elde edilmiştir. Tâc kapısının üzerinde yeşil zemine sahip dört kartuştan oluşan Celî Sülüs formulu bir kitâbe yerleştirilerek aşağıdaki ifadelerle ebced hesabıyla tarih düşürülmüştür.⁹

" Oldukta Merzifonlu Vezir Câmii küşâd

Şâd oldu ebli belde ve ervâbı müslimîn

İhyâ edildi tarzı kadîm üzere bi't-tamâm

Tarihi geldi böylece hayrât-ı müminîn-1407-1987- Aydın"

Yine yeşil zemin tercih edilerek kitâbenin hemen üzerine müsennâ tarzla Zümer Sûresinin 73. âyetinin son bölümü Celî Sülüsle hakkedilmiştir. (Şekil 3)

" سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ايدىن ١٤٠٧ "

*"Selâm olsun sizlere, ne mutlu size! Haydi, ebediyyen kalmak üzere
giriniz oraya"*

Kubbelerle örtülü üç birimlik son cemâat yeri olan câminin kubbe yüzeyleri ve kubbeleri taşıyan pendentifler kırmızı ve mavi rengin hâkim olduğu hatâî ve rûmî kalemîşi motiflerle süslenmiştir. Son cemâat yerini câmiye bağlayan pencerelerin alınlıklarında ise "*Aydın*" imzalı ve 1407/1987 tarihli (Şekil 4) müsennâ tarzda "*Kelime-i Tevhid*" Celî Sülüs hatla iki çini pano üzerine yazılmıştır.

⁸ Merzifonî Vezir Câmii Yaptırma ve Koruma Derneği. *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Vezir Câmii)*, 5.

⁹ Ebcedle Hicri 1407 tarihi düşürülen Vezir Câmii'nin Kitabe Kıt'ası Prof.Dr. Mustafa Tahralı'ya aittir.

Silindirik bir gövdeye sahip minare, dikey yönlü silmelerle kuşatılır ve bu silmeler şerefenin altında sivri kemercikler oluşturarak birleşirler. Tek şerefeli olan minare câminin kütlesiyle orantılıdır. Külâh kısmı petekten gelen silmelerle aynı düzeni sürdürerek üç kademe halinde kurşunla kaplânp bir hilâl alemle sonlandırılmıştır. Câminin kubbeli örtü düzeninde kurşun malzeme kullanılmıştır.

Harimin kuzeyinde U biçimli bir üst kat mahfilî mevcuttur. Taşıntı yapan bu mahfil, altında salbekli bir kalemîşi şemse motifi barındırır. Yukarıda da ifade edildiği üzere câminin çift renkli mermer mihrabını iki dışbükey silme dolaşır. Mihrap nişi beşgen bir profile sahiptir ve içi hazar pembesi renginde mermerle kaplıdır. Mukarnas kavsaranın üstünde kartuş içine Celî Sülüsle hattı İbrahim Aydın Yüksel'e ait, mihraplarda çoğunlukla karşılaştığımız Âl-i İmrân Sûresi'nin 37. Âyeti imzasız olarak işlenmiştir. Çini panolarla süslenmiş mihrabın her iki yanında hatâî çiçek süslemelerine yer verilmiştir. (Şekil 5) Câminin minberi de aynı şekilde beyaz ve hazar pembesi renginde çift renk mermer kullanılarak hareketlendirilmiştir. Altıgen ve baklava dilimlerinden oluşturulmuş ajurlu dâirevî bir madalyon minberin ayna kısmını kaplar. Aynı geometrik desen minberin ajurlu korkuluk bölümünde ve câminin dış pencere şebekelerinde de tercih edilmiştir. Bursa kemerlerin kullanılarak bağlandığı minber köşkü dört köşeli sütunlar üzerine oturur. Minberin geçit kısmında da Bursa kemerler bulunur. Basık kemerli giriş açıklığının üzerindeki kartuşun içinde Celî Sülüs hatla Besmele yazılıdır. Kapının tâc kısmını ise palmet motifleri tezyin eder. Minberin poligonal külâh kısmı ise hilâl biçimli bir alemle nihayet bulur. Minberin sağından başlayan ve va'z kürsüsünün üstünde son bulan çini yazı şeridinde İbrahim Aydın Yüksel tarafından Celî Sülüs hatla yazılmış 'Alak Sûresi'nin tamamı okunur. Harimin doğusunda yer alan va'z kürsüsü mermerdendir. Bir sarkıta doğru daralan ayak kısmı çoklu kâide üzerine oturtulmuş kürsünün korkuluk yüzeyi köşeleri pahlanmış dikdörtgen kartuşlarla hareketlendirilmiştir. Kubbeyi destekleyen kemerler, klâsik anlayışta sıklıkla kullanılan, iki renkli taş örgü izlenimini verecek şekilde kalem işleriyle süslüdür. Ana kubbe göbeğinin ortasında kıvrımlı bir çiçek motifi, onu saran dört adet palmet ve kıvrım dallar, onların da etrafında Celî Sülüs hatla yazılmış "*Ya Hannan, Ya Menman*" ifadeleri ve hepsini kuşatan turkuaz renkte bir zencerek motifi mevcuttur. Pencerelerin üzerinde bulunan on iki sıra iri palmet dizisi ile

kubbe göbeğini çevreleyen palmetlerden gelen karşılıklı ışınlar ortada bulunan şemseler yardımıyla birleşirler. Böylece kubbede tam bir radyal bir ışınma etkisi yaratılmıştır. (Şekil 6)

2.2. Şehit Yaşar Musaoğlu Câmii

Caminin tanıtım levhasında bulunan bilgilere göre yapı 1986- 88 yılları arasında Ömer Musaoğlu tarafından askerde şehit olan tek oğlu Yaşar Musaoğlu adına Bahçelievler ilçesinde inşa ettirilmiştir. Câmînin inşa projesinde İbrahim Aydın Yüksel ile birlikte Talat Panayırıcı da yer almıştır. Külliye şeklinde plânlanan câmînin müstemilâtı arasında bir de kütüphane mevcuttur. Plân tipi Vezir Câmîi'ne benzemekle birlikte ayrıntılarda nüanslar gözlemlemek mümkündür. Merkezi kubbeli câmînin kubbe kasnağı dört yana doğru yarım kubbelere ve araları tromplar ve pandantiflerle birbirine bağlanmış sekiz ana taşıyıcı ayak üzerine oturur. (Şekil 7)

Üç birimden oluşan, câmînin son cemâat yerinin orta birimi geniş ve yüksekte tutulmuş ve yekpare dört mermer sütun üzerine yerleştirilmiş sivri kemerlerle birleştirilmiştir. Yan birimler birer kubbe ile örtülürken orta birim aynalı tonozla kapatılmıştır. Kubbe yüzeylerinde ve pandantiflerde herhangi bir süsleme düzenine yer verilmemiştir. Dışarıya taşıntı yapan tâc kapı basık kemelidir. Kaval silmelere sahip tâc kapı, Vezir Câmîi'ne benzer bir biçimde beyaz ve hazar pembesi renginde iki farklı mermer kullanılarak oluşturulmuştur. Yine Vezir Câmîi'nde olduğu üzere mihrap ve minberde de bu renk bütünlüğü korunmuştur. Kapının alınlık kısmı İbrahim Aydın Yüksel'in imzasını taşıyan Zümer Sûresinin 73. Âyetiyle Celî Sülûs hat kullanılarak tezyîn edilmiştir. Kapının her iki yanına kum saati başlıklı sütunçeler yerleştirilmiştir. (Şekil 8) Minarenin gövdesi haricinde, câmînin dış cephesi sarı renkli düzgün traverten kesme taşla kaplanmıştır. Alt kat pencerelere sövelerinde mermer kullanılırken, üst kat pencere sövelerinde silmeler halinde traverten taş tercih edilmiştir. Pencere alınlıkları sivri kemerlidir ve dışarı doğru kabartılmıştır. Güney cephede dışarıya taşkın mihrap kısmı payandalar yardımıyla desteklenmiştir. Bu kısımda caminin ismi mermer plaka üzerine yazılmıştır. (Şekil 9) Mihrap taşıntısının üzerinde ise alçı şebekeli dairevî formda bir mazgal pencere bulunur. Câmînin örtü düzeni kurşun malzemeden oluşur. Kuzey batı köşede yer alan minare caminin bütününden taşıntı yapar. Kâide kısmı silmelerden müteşekkil sathî nişlerle hareketlendirilmiştir. Câmînin tamamının kaplamasında kullanılan taş malzemeye minarenin kâide kısmı ve pabuç bölümünde de yer

verilmiştir. Tek şerefeye sahip minarenin şerife altı çift kademeli olup sade bir görünüme sahiptir. Altıgen ve baklava dilimlerinin birleşmesinden meydana gelen geometrik bir kompozisyon ajurlu kokuluk bölümünü teşkil eder. Kurşunla kaplı minarenin külah kısmı ise hilâli olmayan bir alemlle nihâyet bulur.

Vezir Câmii ile aynı renk ve malzemedden yapılan mihrap ve minber detaylarda farklılıklar sergiler. Mihrabın üzerinde hazar pembesi rengindeki mermerden oluşturulmuş dikdörtgen kartuşa Celî Sülüs hatla Bakara Sûresinin 149. Âyetinin bir bölümü olan " *فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ*", "*Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir*" yazılmıştır. Minberin ayna kısmını ise altıgen ve baklava dilimlerinin iç içe geçmesiyle oluşan dâirevî ajurlu madalyonlar süsler. Benzer geometrik desenler korkuluk bölümüne de uygulanmıştır. Bursa kemer kullanılarak minberin köşk kısmı ve onun altındaki geçit bölümü oluşturulmuştur. Basık kemere sahip kapı açıklığının üzerinde sülüs formda yazılmış Besmele mevcuttur. Kapının tâc kısmını da dendanlar biçiminde lotus motifleri süsler. Poligonal bir şekle sahip olan minberin külah kısmı hilâl biçiminde bir alemlle nihayet bulur. Vezir Câmii'nde olduğu gibi minberin sağından başlayıp va'z kürsüsünün üstüne kadar devam eden çini panolu şeritte 'Alak Sûresi yazılıdır. Va'z kürsüsü ise yine mermer malzemedden ve sade görünümlüdür. Kubbe kasnağında şebekeleri altıgen formda olan 16 adet yuvarlak kemerli pencere mevcuttur. Hatâî motiflerden oluşan şeritler pencere ve şemse motiflerinin arasını ve de kasnağın alt ve üst kuşağını doldurur. Kubbe kasnağının altını da birbirlerine zikzak biçimde ulanmış çiçek motifleri bir şerit halinde dolaşır. Vezir Câmii ile benzerlik sergilemekle birlikte, kubbe göbek motifi, detayda farklılıklar barındırır ve tıpkı Vezir Câmii'nde olduğu gibi, göbekte Celî Sülüs hatla "*Ya Hannan, Ya Mennan*" yazılıdır. Kullanılan motiflerin sergilediği bütünlükle aynı radyal ışınma etkisi burada da sağlanmıştır.

2.3. Bahçeşehir Câmii

Başakşehir ilçesinin Avni Akyol Bulvarı üzerinde bulunan câmi hem mimarisi hem de tezyinatıyla oldukça dikkat çekicidir. Alışılmışın dışında fakat yine de geleneksel formların yorumlanarak bir çeşit Selçuklu- Osmanlı sentezini taşıyan câmi ayrıntılarda da göz alıcı özellikler sergiler. Yapımı 1996 ve 2001 yılları arasında süren câminin banisi "Çarmıklı" ailesidir. Câmiiyi hayatın akışı içinde içinde sosyal bir

mekân olarak gören mimar, câmi cemâatinin dinlenip sohbet edebileceği bir alanı da yapının bütününe dahil ederek külliye biçiminde projelendirmiştir. Câmînin lojmanı, çayevi, ortası kubbe yanları kiremit çatıyla örtülü sekiz ayak üzerinde yükselen ve bir de mihrabiyyeye sahip cenaze namazgâhı, revakların kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde bulunan kubbeli birer şadırvan bu bütünlüğü oluşturan ana unsurlardır. Mimar, bu câmîsinde farklı bir plân anlayışı ortaya koymuştur. Câmînin merkezi kubbesi dört taşıyıcı ayak üzerinde yükselir. Merkezi kubbenin altı tam bir kare formundadır ve câmî dört yana doğru birer küçük kubbeyle genişletilmiştir.

Sivri kemerlerle bağlanan üç birimli son cemâat yerinin orta birimi geniş ve yüksekte tutulmuştur. Kemer köşebentleri iri rûmîlerle bezelidir. 'Aydın' imzasını taşıyan, Celî Sülüs hatla Nisâ Sûresinin 103. âyetinin son kısmı "إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا", "*Şüphesiz namaz belirli vakitlerde müminlere farz kılınmıştır*" kemerin alınlık kısmına çini pano üzerine yazılmıştır. Aynalı tonozla örtülü orta birimin her iki yanı kubbeyle kapatılmıştır. Tonoz ve kubbelerde tezyinat yoktur. Taşıyıcı ayaklar Bursa kemerlerle bağlanmıştır. Batı birimi câmîye bağlanan bir kapıya sahipken, doğu birimde bir pencere mevcuttur. Mermer malzemeden yapılmış girişin etrafını çini bordürler çevirir ve alınlığın üzerinde yine çini ile müsennâ tarzda Celî Sülüs olarak Haşr Sûresi'nin 22. ve 23. âyetlerinin başlangıcında yer alan "هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ", "*O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır*" ifadeleri yine 'Aydın' imzasıyla yazılmıştır. Aynı yazıyı doğuda bulunan pencere alınlığında da görebilmekteyiz. (Şekil 10)

Mermer tâc kapı basık kemerlidir ve dışarıya doğru taşıntı yapar. Kemer alınlığının üzerinde ise yine 'Aydın' imzalı Tevbe Sûresinin 18. âyetinin giriş kısmı olan "إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ", "*Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimseler imar eder*" bölüm Celî Sülüsle hakkedilmiştir. Tâc kapının kavsara bölümü sekiz kademe mukarnaslıdır. Kavsaranın ortasında bir madalyon içerisine dairevî istifle "*Kelime-i Tevhid*" yerleştirilmiştir. Kavsaranın köşeliklerinde çini malzeme tercih edilmiş ve iri kıvrım dalların ve hatâî motiflerin bulunduğu bir anlayışla süslenmiştir.

Câmîye asıl karakterini veren dış cephe uygulamaları oldukça estetik bir özellik arz eder. Düzgün kesme taşın çini malzemeye birlikte kullanılmasıyla câmî cephe yüzeyinde hareketlilik elde edilmiştir. Doğru,

batı ve güney cephelerin düzenini belirleyen temel unsurlar pencereler ve bu pencerelerin etrafını kaplayan çinilerken, kuzey cephenin karakteristiğini altı ayakla desteklenen üç birimlik son cemâat yerinin orta ve yan birimlerini kaplayan kemer ve silme düzeni ile yine çiniler belirler. Câmî örtü düzeninde tekne tonoz, kubbe ve revak kısımda da kırma çatı uygulamasına gidilmiştir. Kurşunla kaplı olan camideki bütün kubbeler birer hilâl alemle nihayetlendirilmiştir. (Şekil 11) Minare cami kütesine bitişik bir biçimde kuzeybatı köşede yer alır. Minarenin kürsü bölümü yoktur ve dört sathlı pabuç kısım üzerinde yükselir. Minarenin gövdesi ve petek kısmı pabuç bölümünün sahip olduğu dört satha karşılık gelen dörtgen şekildedir ve köşeleri pahlanmıştır. Dörtgen yapıdaki minarenin her bir yüzüne çini panolar yerleştirilmiştir. Minarenin tek şerefesi vardır ve şerefe altını kademeli profil silmeler oluşturur. Şerefe korkulukları geometrik şekiller ihtiva eden ajurlu bir özellik sergiler. Petek kısmı ise dört adet yuvarlak formulu ışıklık pencereye sahiptir. Gövdenin hatlarını taşıyan külâh kısmı kurşunla kaplanmıştır ve bir hilâl alemle sonlandırılmıştır. (Şekil 12)

Câminin mihrabı mermerdir ve sahip olduğu süsleme düzeniyle göz alıcı bir görünüm sergilemektedir. Mihrap altın yaldızlı kaval silmeyle çerçeveslenmiştir. Mihrap nişi ve etrafı çini panolarla kaplıdır. Panolarda vazodan taşan kıvrım dallara ve hatâî çiçek kompozisyonlarına yer verilmiştir. Kemer içine alınan kavsara kısmı beş kademeli bir mukarnas süsleme düzenine sahiptir. Benzer şekilde alınlık kısma yine mimarın imzasını taşıyan Celî Sülûs hatla Bakara Sûresi'nin 149. âyetinin bir bölümü olan " فَوَلِّ وَجْهَكَ " âyeti bulunur. Palmet ve rûmî motifleriyle süslenmiş tâc kısım, mihrabı şekillendiren bir diğer öğedir.

Hatları yaldızlanarak ortaya çıkarılmış minber, mermer malzemedendir ve boyutları bakımından câmiyle uyum içerisindedir. Ayna kısmında herhangi bir işleme yoktur. Üç adet nervürlü süpürge nişi aynanın alt kısmını teşkil eder. Korkuluk bölümü geometrik geçmelerden oluşur. Köşk kısmı Bursa kemerle bağlanmış minber desenli poligonal bir külaha sahiptir ve bir alemle sonlanır. Va'z kürsüsüne gelince, o da mermer olup oldukça sadedir. Süslemesiz olan va'z kürsüsünü hareketlendiren yegâne öge ise korkuluk üzerinde bulunan topuzlardır.

Bursa kemerlerin taşıdığı kubbenin destek ayaklarının üst bölümünde turkuaz zeminde hatâî motiflerle elde edilmiş şeritler ve bu

şeritlerin içerisinde Celî Sülüs hatla kaleme alınmış kuşak yazısı mevcuttur. Mülk Sûresi'nin birden on sekize kadar olan âyetleri bu kuşak yazısını oluşturur ve hattı İbrahim Aydın Yüksel'e aittir. Başka bir yazı kompozisyonu ise pencerelerin üzerini batıdan doğuya bir şerit halinde dolaşan yine "Aydın" imzalı Celî Sülüs formda "Ayetü'l-Kürsî" teşkil eder. Geri kalan duvar yüzeylerini ve pencere aralarını hatâî motifli çiniler süsler. Kubbe kasmağında karşılıklı dört yönde vitray pencereler bulunur. Kalem işleriyle süslü pandantifler pencerelerin arasında kubbe geçişlerini sağlar. Dâirevî pencereler ve pandantifler bir araya gelerek sekizgen bir kubbe eteği oluşturur. Bu sekizgen hat mavi ve kırmızı şerit motiflerle ön plâna çıkarılmıştır. Kalem işleri, kubbenin göbekte etek arasına muntazam bir biçimde yerleştirilmiştir. Göbekte ise hattı Hüseyin Kutlu'ya ait Celî Sülüs bir Besmele ve İhlâs Sûresi bulunur. (Şekil 13)

2.4. Davutpaşa Bircan Eresin Câmii

Güngören ilçesinde bulunan câmi, Maltepe Mahallesi Mevlevihane Yolu Caddesi üzerindedir. 2007 yılında inşası başlayan câmi, İbrahim Aydın Yüksel ile birlikte mimar Ayfer Mertler'in de yer aldığı bir proje olarak aynı yıl tamamlanarak ibadete açılmıştır. Merkezi plân anlayışına sahip câminin sekiz ayak üzerinde yükselen kubbesi ile dört yana doğru genişletilmiş yarım kubbeleri ve aralarındaki tromplar câminin bütünlüğünü teşkil eder. (Şekil 14)

Fevkânî bir özellik arz eden câminin son cemâat yerine ulaşmak için merdivenler kullanılır. Altı adet mermer sütunun desteklediği beş birimlik bir son cemat yeri vardır. Köşeleri kare şeklinde kademelendirilmiş kâidelerin taşıdığı sütunlar mukarnas başlıklıdır. Sütunların arasında mermer şebekeli korkuluklar mevcuttur. Sivri kemerlerle bağlanmış sütunların oluşturduğu son cemâat yerinin orta birimi geniş ve yüksekte tutulmuştur. (Şekil 15) Orta birimin kemer alınlığında kartuş içerisine alınmış "Aydın" imzalı, Bakara Sûresi'nin 238. Âyeti " حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ", "Namazlara ve orta namaza devam edin Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun" Celî Sülüs hatla yazılıdır. Orta birim aynalı tonozla örtülüyken yan birimler ikişer kubbeye örtülmüş ve kalem işleriyle süslenmiştir.

Dışarıya taşkın tâc kapının üzerinde yine "Aydın" imzasıyla Celî Tâlik hatla yazılmış câminin inşa kitâbesi bulunur. Mermere hakkedilen kitâbede;

‘Lutfi hakla semti Davutpaşa'da bu câmiî

Etti inşa hamdû li'llâh sa'y-i ehl-i gayretin

Bir elifle söyleyip tarihini kaldık dua

Yâ İlâhî sa'y-i meşkûr olsun ehl-i himmetin-1428-2007-Aydın”

ifadeleri yazılıdır.¹⁰

Cephe düzenlemesinde doğu ve batı cepheler benzerlik gösterir. Doğu cephe düzenini oluşturan ana unsurlar minare kürsüsü ve pencerelerdir. Batı cephede minare kürsüsü yerini iki kademeli bir pencere düzenine bırakır. Her iki cephede dikkat çekici bir başka unsur ince bir düşüncenin ürünü olan mermerden yapılmış kuş evleridir. (Şekil 16) Fevkânî bir câmi olması nedeniyle dışbükey silme bir hat câminin alt katını gövdeden ayırır ve her iki cephede alt kata girişi sağlayan üstü kubbe ile örtülü sivri kemerli birer giriş kapısı vardır. Güney cephenin belirleyici ana unsuru yarım kubbe yardımıyla gövdeden taşıntı yapan mihrap bölümüdür. Câminin kuzeybatı ve kuzeydoğu köşeleri de kubbe kasnağı dâirevî olan ikişer küçük kubbeye kapatılmıştır. Birer hilâl alemlerle sonlandırılan kubbelerin tamamı kurşunla kaplanmış. Kuzeydoğu köşede yer alan minare câmi ana kütesinden taşıntı yapar. İki sıra mukarnas şerit yerleştirilmiştir tek şerefeli minarenin silindirik gövdesi dikey yönde oluşturulmuş silmelerle çevrelenir ve bu silmeler hem altta hem de üstte çift bingili kemercikler şeklinde sivri silme kemerler oluşturarak birleşir. Aynı silme düzeni petek kısmında da uygulanmıştır. Petekten gelen silmeleri takip eden külah bölümü dört kademe şeklinde kaplanarak bir hilâl alemlerle sonlandırılmıştır.

Mermer mihrabın yanları çini panolarla tezyin edilmiştir. Panoları hatâî motiflere sahip enli şeritler ikiye ayırır. Üst bölümlerde müsennâ tarzda yazılmış, mimarın imzasını taşıyan hatlar bulunurken, alt kısımlara bahar dalları, ağaç, karanfil, lâle, gonca gibi naturalist çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Mihrabın sağ tarafında Celî Sülûs müsennâ istifle " اَنَّ سَبَّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا", "Sabah akşam Allah'ı tesbih edin" (Meryem 19/11)

¹⁰ Ebcedle Hicri 1428 tarihi düşürülen Bircan Eresin Câmiî'nin Kitabe Kıt'ası Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya aittir.

okunurken soldaki hatta "صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا", "*Siz de ona (Peygamber'e) salât ve selam edin*" (Ahzâb 33/56) âyeti yazılıdır.

Yoğun biçimde altın yıldız kullanılarak süslenen mermer minberin ayna kısmı, birbirine tersli düzlü ulanan yıldızlanmış hançer yapraklarıyla üçgen bir çerçeve içine alınmıştır. Geometrik desenlerden oluşan ajurlu bir madalyon üçgen içerisine yerleştirilmiştir ve köşeleri rûmî dolgulara sahiptir. Mihrabın geçit kısmının kemer köşelikleri rûmî dolguludur ve geçitlerin üzerinde Hüseyin Kutlu'ya ait Celî Tâlik hatlar birer pano içerisinde bulunur. Soldaki panoda "أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ", "*Kalpler ancak Allah'ı zikirle tatmin olur*" ifadelerini içeren Ra'd Sûresi'nin 28. âyeti'nin bir bölümü yazılıken sağda "اطلبوا العلم من المهد إلى اللحد", "*Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz*" Hadis-i Şerifi okunur. Kapı açıklığı nervürlü kemerle geçilmiştir ve üzerinde ise Ceyhun Oydem imzasını taşıyan "*Kelime-i Tevhid*" bulunur. Yıldızlı süsleme düzeni câminin va'z kürsüsü için de uygulanmıştır.

Caminin ana kubbe düzenini destekleyen yarım kubbeler ve tromplar pandantifler oluşturacak şekilde birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Şaküli harfler kullanılarak harflerin uzantıları merkezde birleşecek şekilde kubbe göbeğine Celî Sülüsle Fâtır Sûresi'nin 41. âyeti "إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا ۚ وَلَئِن زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا", "*Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor. Andolsun, eğer onlar (yörüngelerinde sapıp) yok olur giderlerse O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, halimdir, çok bağışlayandır.*" Halim Özyazıcı'nın daha önce hazırlamış olduğu bir kalıp kullanılarak yazılmıştır. Süsleme düzenindeki intizam, âyette ifadesini bulan "*kurulu düzene*" gönderme yapar biçimdedir.

2.5. Seyyid Nizam Câmii

Zeytinburnu sınırları içinde olan câmi, ismini Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) Bağdat'tan gelerek İstanbul'a yerleşen ve halk arasında "Seyyid Nizam" olarak bilinen Seyyid Nizamettin'den almaktadır. Adını mahalleye de veren Seyyid Nizam, burada bir tekke kurmuştur. Tekkenin kitâbesine göre Harem-i Hümayûn Başkâtibesî Râyetkeşân Kalfa'nın kızı Ebru Nigar Kalfa tekkeyi hicri 1289'da (1872) yeniden inşa ve ihya etmiştir. II. Mahmud'un kızlarından Âdile Sultan ise hicri 1307'de (1889) tekkeye su getirmiştir. 1925 yılında tekke ve

zaviyelerin kapatılmasına dair düzenlemeden sonra, tevhidhâne türbe binası câmi olarak kullanılmaya başlanmış ve meşruta bölümü ise câmi görevlilerine tahsis edilmiştir.¹¹

2006 yılında türbe binasının kuzeyindeki alana külliye şeklinde projelendirilen câmi 2012 yılında tamamlanmıştır. Seyyid Nizam Câmiî plân özellikleri yönüyle mimarın diğer câmilerinden ayrılır. Sekiz ayak üzerinde yükselen merkezi kubbeli câminin kuzeydeki iki bağımsız ayağı haricinde kalan altı ayağın arası beş adet sathlı hücreler yerleştirilerek genişletilmiştir. Beş dilimli bir yaprak halinde harim alanını genişleten bu hücreler, hem içerden hem de dışarıdan plânın belirleyici ana unsurları olmuştur. (Şekil 17-18)

Son cemâat yeri üç birimli olan câminin orta birimi yüksek ve tek kemerli bir özellik sergilerken yan birimler çifte kemerlidir. Orta birimin kemer ayaklarının yüzeylerinde sathî mihrabiyeler bulunur. Mihrabiyelerin üzerlerine dâirevî çini madalyonlar yerleştirilmiştir. "*Ya Hannan, Ya Mennan*" ve ortada "*Allah*" lafızları bu madalyonların üzerinde okunur. Orta birimi aynalı tonoz örterken, yan birimler kubbelerle kapatılmıştır. Kalem işleriyle tezyin edilen tonoz ve kubbe yüzeyleri, câmide kullanılan ortak süsleme programına dâhil edilmiştir. Bu süsleme programında rûmîler, palmetler, ve şemse motifleri dikkat çekmektedir. İkişerli Bursa kemerler tonoz ve kubbeleri ayırır ve birer taş püskül bu kemerlerin ortasından sarkar. Püsküllerin üzerindeki madalyonlarda "*Kelime-i Tevhid*" yazılıdır. Yan birimlerin karakteristiğini ise iki kademeli olarak düzenlenen pencereler belirler. Pencerelerin üzerinde '*Aydın*' imzalı Celî Sülüs hatla kaleme alınmış müsennâ tarzda "هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ", "0, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır" yazılı çini panolar yerleştirilmiştir. (Şekil 19)

Dışarıya taşıntı yapan câminin cümle kapısı mermerden yapılmıştır. Kapının üzerinde diğer câmilerde olduğu gibi mimarın imzasını taşıyan Celî Tâlik hatla yazılmış kitâbe mevcuttur.

Dört satırın birleşme noktasındaki orta kısmında müsenna HÛ yazılı kitâbede;

¹¹ Konu ile ilgili detaylı açıklamalar eski caminin tanıtım levhalarında mevcuttur.

"Bir veliyy-i âli-şandır Hazreti Seyyid Nizâm

Nâmına inşâ olundu mâbed-i revnak nümâ

Söyledim itmâmına târih-i hicri bittamam

Câmi-i Seyyid Nizâm'a gel gönül, eyle duâ-1431-2010-Aydın"
yazılıdır.¹²

Câminin cephe düzenlemesinde düzgün kesme taşın faydalanılmıştır. Doğu ve batı cephe düzenlemeleri birbirleriyle benzerlik gösterir. Harime girişi sağlayan kapılar ve minare kâideleri her iki cephenin de temel karakteristiğini ortaya koyar. Beşli yonca şeklinde dışarıya yansıması olan ve harimin genişlemesini sağlayan hücreler, câmi cephe kompozisyonunun belirleyici elemanlarıdır. Bu hücrelerin tâc kısmı barok çizgiler taşıyan dalgalı ve yay kemerli birer çemberle nihayet bulur. (Şekil 20) Yarım kubbelerle örtülmüş bu hücrelerin aralarına da câminin taşıyıcı ayaklarının birer devamı olan altı adet kurşun külahla örtülü ağırlık kulesi yerleştirilmiştir. Külahlar birer alemle son bulur. Sekizgen biçimli kubbe kasnağının üzerinde üçerli guruplar oluşturan, sivri kemerlere sahip alçı şebekeli pencereler mevcuttur. Çoklu düz profil silme düzeninin yardımıyla kasnağın üst kısmı kubbeye bağlanmıştır. Câminin üst örtü düzeninde kurşun malzeme kullanılmıştır. Câminin tüm kubbeleri, minare külahları ve ağırlık kuleleri câminin boyutlarıyla orantılı boynuz biçimli birer alemle nihayetlenir. Üst mahfillere çıkış doğu ve batıda câmi gövdesinden taşıntı yapan minare kaideleri üzerindedir. Silmelerin kullanılarak oluşturulduğu dikdörtgen çökertmeler, kâidelerin kuzeye bakan cephe yüzeylerini teşkil eder. Mâkili hatla yazılı kare panolar çökertmelerin üzerinde yer bulur. Mimarın imzasını taşıyan ve dörder kez tekrarlanan "*Allah* ve *Mubammed*" isimleri bu panolarda okunur. Aynı düzenleme doğu ve batı cephelerinde de görülür. Fakat bu kez yine mâkili hatla İstanbul II. Bayezid Câmi'nin minare kâidesindeki yazıların benzeri olan "*Elhamdülillab*" ifadesine yer verilmiştir. Kâidelerin köşelerini birer ince sütunçe süsler. Minare gövdesi sekizgen biçimli olup tek şerefelidir. Şerefelerin altını iki sıra mukarnas şerit hareketlendirir. Şerefelerin korkulukları ise sekiz kollu yıldızlar taşıyan şebekelerle örülüdür. Petek kısım gövde ile aynı düzene sahiptir. Minareler piramidal

¹² Ebcedle Hicri 1431 tarihi düşürülen Seyyid Nizam Câmi'nin Kitabı Kıt'ası Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya aittir.

bir külahlâ ve onun da üzerinde birer alemlle nihayet bulur.

Câminin şadırvanı avlunun doğu kısmında yer alır. Mermerden sekiz yekpare ayak üzerinde yükselir ve baldaken tarzdadır. Baklavallı sütun başlıkları üzerine oturan kemerler sivridir ve birer kabartma madalyon kemer köşeliklerine yerleştirilmiştir. İbrahim Aydın Yüksel'in hattıyla on altı adet madalyonun içine "*Allah ve Muhammed*" isimleri ile "*Ebubekir*", "*Ömer*", "*Osman*" ve "*Ali el Murteza*" ve de "*12 İmamın*" isimleri yazılmıştır. Dikdörtgen panoların yerleştirildiği şadırvanda bu panoların arası bir sıra mukarnas şerit ile tezyin edilmiştir. Enine gelişen dikdörtgen panolara yatay şemse motifleri ve kıvrım dallarla iç içe geçmiş su ayetleri yine '*Aydın*' imzasıyla yazılmıştır. Geniş bir saçak düzenine sahip olan şadırvanın kubbesi ise kurşunla kaplanarak bir alemlle sonlandırılmıştır. (Şekil 21)

Harimi beş dilimli şekilde genişleten hücreler üç satırlı olup, yarım kubbeyle örtülüdür. Güneydeki hücre içine yerleştirilen mihrap oldukça ince bir işçiliğin ürünüdür. Yoğun bir süsleme programının uygulandığı mihrabın nişi beşgen profillidir ve bu profiller altın yıldızla belirgin hale getirilmiştir. Yedi sıra halinde yükselen mukarnas kavsaranın üzerindeki kare panonun ortasına dâirevî bir madalyon yerleştirilerek üzerine "*Aydın*" imzasını taşıyan "*فَوَلِّ وَجْهَكَ*" âyeti yazılmıştır. Mihrabın her iki yanına yine hattı İbrahim Aydın Yüksel'e ait çiniye işlenmiş Fatihâ sûresi madalyon biçiminde yerleştirilmiştir. Benzer madalyonları Süleymaniye Câmiî'nde Ahmet Karahisarî imzasıyla görmek mümkündür.¹³

Mihrap gibi, minberde mermer malzemedden sanatlı bir işçilik arz eder. Üçgen içerisine alınmış minberin aynalık kısmı on iki kollu bir yıldızla hareketlendirilmiştir. Aynı motif minberin köşk ve korkuluk bölümlerinde de kullanılmıştır. Minberin geçiti teğet kemerlidir ve üzerine yerleştirilmiş panolar rûmî dolguludur. Yine teğet kemerli köşk kısmı poligonal bir külahlâ örtülüdür ve bir alemlle son bulur. Kâidesi beşgen bir forma sahip va'z kürsüsü mermerdir ve ayak kısmı yalın sathî

¹³ Hakkı Önkâl, "Mimar Aydın Yüksel'in Vedâ-i Bediası: Zeytinburnu Seyyid Nizam Câmi-i Şerifi", *Yüksek Mimar Dr. İ. Aydın Yüksel'e Armağan*, ed. Mustafa Fayda ve dğr. (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, Aralık 2012), 116.

kemerlere sahip silmeler barındırır. Câmi genelinde ajurlu şebekelerin süslemesinde kullanılan on iki kollu yıldız şekli, kürsünün korkuluk bölümünde de yer bulmuştur ve hatları yaldızlanarak belirgin hale getirilmiştir. Yalın forma sahip birer topuz kürsünün köşeleri üzerine yerleştirilmiştir. Câminin tâc kapısının üzerindeki tacın bir benzeri kürsünün arkalık kısmında uygulanarak rûmî motiflerle bezenmiştir.

Harimin kuzeyinde bağımsız bırakılan ayaklar, merkezi kubbeyle destek sağladığı gibi, önünde bulunan iki katlı ve harime paralel uzanan üst kat mahfilinin de kemer ve girişlerine destek olur. Üst kat mahfilin altında her iki yana iki küçük mahfilin yerleştirildiği medhal bölümün sağından ve solundan verilmiş merdivenlerle üst kata çıkılır. Câmiyi taşıyan ayaklar birbirlerine teğet kemerlerle bağlanmıştır. Kemer aralarında üçgen pandantif oluşumu sağlanmıştır. Bu muntazam üçgenlerin içine yerleştirilmiş madalyonlara Allah, Muhammed, dört halife ile Hasan ve Hüseyin isimleri yazılmıştır.

Besmele ile başlayan kubbe kuşak yazısı Haşr Sûresi'nin 23. âyetinin bir bölümü olan " هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ " " O Allah ki; O'ndan başka İlâh yoktur, Melik'tir (hükümrandır), Kuddüs'tür (mukaddestir), Selâm'dır (selâmete erdirendir), Mü'mindir (emniyet verendir), Mühemin'dir (koruyup gözetendir), Azîz'dir (yücedir), Cabbar'dır (cebrendendir), Mütekebbir'dir (pek büyük olandır)" devam eder ve ardından Esmâ-i Hüsnâ gelir. Kuşak yazısı Araf Sûresi'nin 180. âyetinin " وَ لِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ " "En güzel isimler Allahındır, artık ona dua edin" bölümüyle son bulur. Sekizgen bir çerçeve içine alınmış madalyonun oluşturduğu kubbe göbeğinde ise yine Besmele ile birlikte Nur Sûresinin 35. âyeti yazılmıştır. Hüseyin Kutlu'ya ait olan hat, madalyon içerisine şakuli harflerin uzantıları merkezde düğümlenecek şekilde istif edilmiştir. (Şekil 22)

Sonuç

Ekrem Hakkı Ayverdi ile birlikte Türk- İslâm mimarisine hem akademisyen ve hattat olarak "yazdıklarıyla" hem de bir mimar olarak "yaptıklarıyla" büyük katkı sağlayan İbrahim Aydın Yüksel, bu alanın tanınmasına ve gelişmesine öncülük etmiş isimlerdendir. Türk- İslâm mimarisinin varlığı geçtiğimiz yüzyılın başında bir tartışma konusu iken, bugün bağımsız ve güçlü bir disiplin olarak kabul görmesi Aslanapa, Ayverdi, Yüksel gibi öncü isimlerin katkılarıyla sağlanmıştır diyebiliriz.

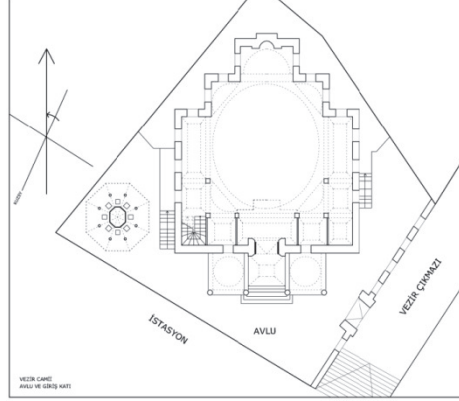
Yüksel, özellikle ülkemizde niteliğin bir sorun olarak ortaya çıktığı dinî mimaride ortaya koyduğu eserlerle örnek projelerin nasıl hayata geçirilebileceğine ışık tutmaktadır. Mimar, geleneğe bağlı bir anlayış çerçevesinde inşa ettiği câmilerle aslında geleneğin sabit kabuller olmadığını, yaşayan ve gelişen geleneğin bir parçası olarak geleneğin yeni yaklaşımlarla da sürdürülüp zenginleştirilebileceğini açık bir biçimde göstermektedir. Hem dinî hem de sivil mimaride ortaya koyduğu eserlerle kendini tekrardan çok, yeni arayışları nüanslarla ortaya koyan Yüksel, geleneğin gelecek nesillere aktarımında da önemli bir görev üstlenmektedir. Geleneksel karakteristik özellikler sergileyen câmileri, günümüz inşaat teknolojisinin kullanılarak çağdaş mimari malzemelerin inşa sürecine dâhil edildiği yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ana iskeletin bu malzemelerden oluşturulduğu câmilerin dış cepheleri kesme taş kullanılarak estetik sonuçlar elde edilmiştir. Geleneği bir başka boyutuyla sürdüren Kütahya çinileriyle câmilerin süsleme düzenini gerçekleştiren mimar, yine aynı şekilde bu çiniler üzerine yazılmış kendi hat örneklerini de câmilerin bütünlüğü içine kaynaştırmıştır. Hem mermer hem de çini üzerindeki mimara ait yazılar câmilerine ayrı bir hüviyet kazandırmaktadır. Hatlarıyla birlikte kalem işlerinde de geleneğin kadim formlarını tercih eden mimar, palmetler, hataîler, rûmîler, bahar dalları, zencerekler vb. motiflere câmilerinin süsleme programında yer vermiştir. Bunlarla birlikte yapı ve süsleme düzeninin bir parçası olan kemerler, tonozlar, mukarnaslar, sütun başları gibi öğeler de câmilerin estetik anlayışına zenginlik katmıştır. Câmilerin inşasında doğru neticelere ulaşabilmek için doğru bir ekip çalışmasının gerekliliği bu örnekler üzerinden ortaya konmuştur. Projelerde yer alan ve her biri kendi alanının usta isimleri olan; kalem işlerinde Semih İrteş, vitraylarda A.Kadir Aydın, mermer işlerinde Abdullah Dok, Cemal Şener, Kâni Özdemir ve Mehmet Kartal, alçı mukarnaslarda Adnan Bektüre, ahşap işlerinde ise Hikmet Bürkük, Bilal Yazgan, Ali Çorum gibi ustalar geleneğin sürdürülebilirliğini bu câmilerdeki işleriyle sergilemektedirler. Sonuç olarak bir dönem câmi mimarisinde estetik, oran ve zevkin zirveye taşındığı ve bu mimariye yön vermiş bir toplumun aynı hassasiyetle benzer eserler ortaya koyabileceği, bu çalışmada ele alınan örnekler üzerinden açık bir şekilde görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayvansarayî Hafız Hüseyin Efendi. *Hadîkâtü'l-Cevâmi*.
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/551>, (pdf),
172-173.
- Bağlı, Emine Yüksel. "Canım Ağabeyim İbrahim Aydın Yüksel". *Yüksek Mimar Dr. İ. Aydın Yüksel'e Armağan*. Ed. Mustafa Fayda ve dğr. 44-49. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, Aralık 2012.
- Merzifonî Vezir Câmii Yaptırma ve Koruma Derneği. *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Vezir Câmii)*. İstanbul, ts.
- Önkal, Hakkı. "Mimar Aydın Yüksel'in Vedâ-i Bediası: Zeytinburnu Seyyid Nizam Câmii-i Şerifi". *Yüksek Mimar Dr. İ. Aydın Yüksel'e Armağan*. Ed. Mustafa Fayda ve dğr. 109-127. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, Aralık 2012.
- Öz, Tahsin. *İstanbul Câmileri*. Cilt:1, Ankara: TTK Basımevi, 1987.
- Öztürk, İsmail. *Birinci Kuşak Yaşayan Türk Hattatları*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2007.

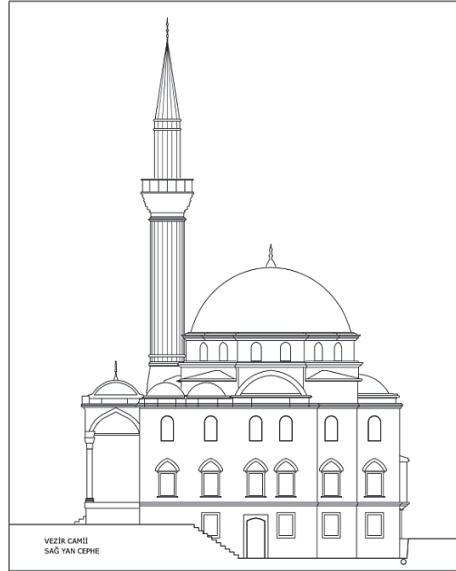
ŞEKİLLER

Şekil 1: Vezir Câmii Plânı

Kaynak: İbrahim Aydın Yüksel Arşivi, İşlenerek.

Şekil 2: Vezir Câmii Batı Cephesi Kesiti.

Kaynak: İbrahim Aydın Yüksel Arşivi, İşlenerek.

Şekil 3: Vezir Câmii Taç Kapısı.

Şekil 4: İbrahim Aydın Yüksel'in İmzası.

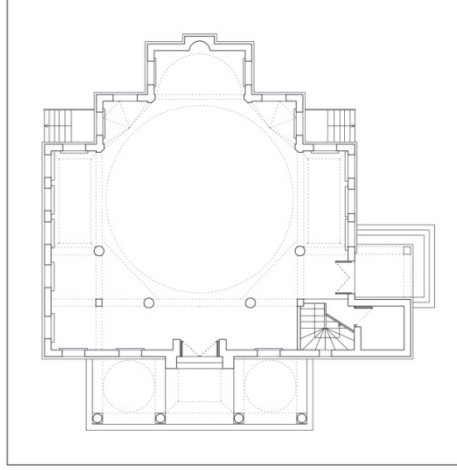
Şekil 5: Vezir Câmii Mihrabı.

Şekil 6: Vezir Câmii Kubbesi.

Şekil 7: Şehit Yaşar Musaoğlu Câmii Plânı.

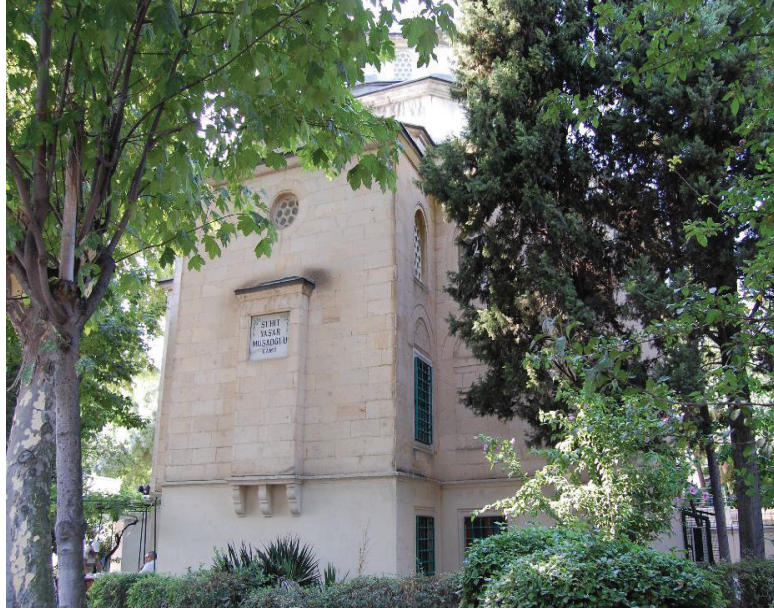

Kaynak: Talat Panayırıcı Arşivi, İşlenerek.

Şekil 8: Şehit Yaşar Musaoğlu Câmii Taç Kapısı.

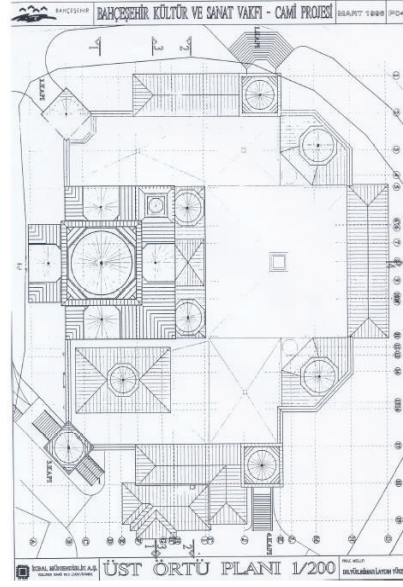
Şekil 9: Şehit Yaşar Musaoğlu Câmii, Güney Cephe.

Şekil 10: Bahçeşehir Câmii Üç Birimli Son Cemâat Yeri.

Şekil 11: Bahçeşehir Câmii Üst Örtü Plânı.

Kaynak: İbrahim Aydın Yüksel Arşivi.

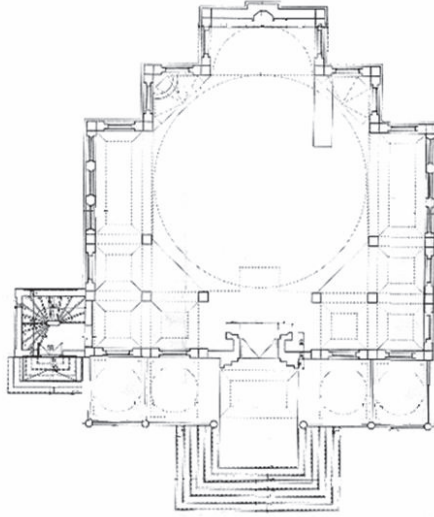
Şekil 12: Bahçeşehir Câmii Minaresi.

Şekil 13: Bahçeşehir Câmii Kubbesi.

Şekil 14: Bircan Eresin Câmii Plânı.

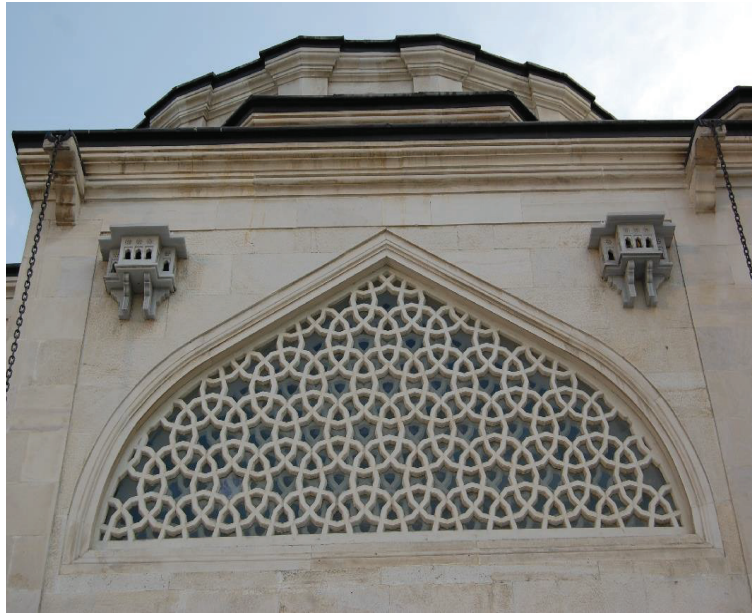

Kaynak: İbrahim Aydın Yüksel Arşivi, İşlenerek.

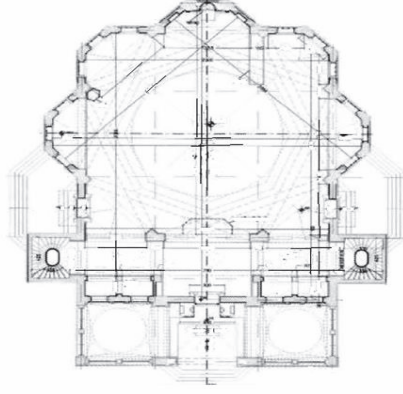
Şekil 15: Bircan Eresin Câmii Son Cemâat Yeri

Şekil 16: Bircan Eresin Câmii Doğu Cepheye Yerleştirilmiş Kuş Evleri.

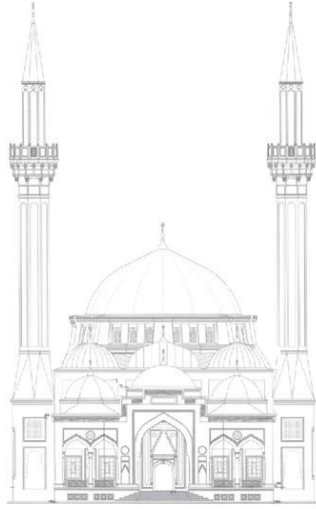

Şekil 17: Seyyid Nizam Câmii Plânı.

Kaynak: İbrahim Aydın Yüksel Arşivi, İşlenerek.

Şekil 18: Seyyid Nizam Câmii Kuzey Cephesi Kesiti.

Kaynak: İbrahim Aydın Yüksel Arşivi, İşlenerek.

Şekil 19: Seyyid Nizam Câmii Son Cemâat Yeri Genel Görünümü.

Şekil 20: Seyyid Nizam Câmii Batı Cephesi Görünümü.

Şekil 21: Seyyid Nizam Câmii Şadırvanı.

Şekil 22: Seyyid Nizam Câmii Kubbesi.

